

Bijbelcafé 21 februari 2018

Franciscus (1182-1226) en Clara van Assisi (1194-1253) en de armoedebeweging in Italië en Europa

Jurjen Zeilstra

1 Inleiding

Franciscus en Clara waren rijke jongeren die kozen voor armoede. Die keuze was radicaal. Wij kunnen ons moeilijk voorstellen wat de aantrekkelijkheid moet zijn geweest om alles achter je te laten en te gaan leven voor God en de armen. Voor de kerk was hun toewijding zelfs bedreigend. De kerk voelde zich de vertegenwoordiging op aarde van de verheerlijkte Christus in de hemel, schitterend regerend aan Gods rechterhand. Franciscus en Clara wilden staan naast Jezus van Nazareth. Hoe moesten die twee uitersten verbonden blijven?

Waar is het op uitgelopen? Een breed vertakte beweging, een netwerk van mannen en vrouwen, geraakt door dezelfde spiritualiteit, aanvankelijk in Umbrië, Italië, maar al heel gauw verspreid door heel Europa. Tot op de dag van vandaag is de beweging, met name in Afrika sterk.

2 Twee bedelorden

Ze ontstaan ongeveer in dezelfde tijd ontstaan de Franciscanen en de Dominicanen. Het waren nieuwe ordes (*friars* of minderbroeders, i.t.t. monniken), beide gekenmerkt door een sobere levensstijl, bedelorden (mendicant orders). De Spanjaard Dominicus Guzman (1170-1221) was ietsje ouder dan Franciscus. Hij kreeg in 1206 de opdracht van de paus het ware geloof te gaan verkondigen in de Languedoc, waar Katharen, in het bijzonder Albigenzen, er hun eigen min of meer gnostische versie van het christelijk geloof op na hielden. Dominicus werd teleurgesteld omdat de predikers van de kerk ongelooftwaardig overkwamen door hun luxe levensstijl. Die prediking zou veel overtuigender zijn, vond hij, wanneer de brengers vanwege soberheid contact zouden kunnen maken met de lokale bevolking. De aanleiding voor de armoedebeweging van Dominicus was dus de strijd tegen de Katharen en de Albigenzen om de katholieke leer in de Languedoc. Ondanks het succes van Dominicus ontaarde de bekeringsdrift van de kerk in Zuid Frankrijk in de twintig jaar na 1209 in een ware kruistocht. Tragisch genoeg belandden Dominicanen later vaak als ‘geleerde’ rechters in de inquisitie. Maar kort gezegd: De Dominicanen (ontstaan als een loot aan de Augustijnse kanunniken, sterk in praktisch evangelisch werk: scholen, ziekenhuizen, prediking, in de vroege 13^e eeuw) hadden als doel ketterij door studie en prediking uit te bannen. Hun armoede was daarbij een middel.

3 Kloven in samenleving en kerk

Dat was anders voor de orde waarop de keuze voor armoede van Franciscus en Clara op uit zou lopen. Je kunt bijna zeggen dat armoede en het leren leven met zo weinig mogelijk luxe hier het doel was. In het tweede deel wil ik een aantal verhalen over het leven van Franciscus aanhalen, maar nu eerst meer de grote lijnen en de gevolgen. Franciscus was de zoon van een rijke lakenkoopman in Assisi. Hij deed in 1206 afstand van de bezittingen van zijn vader en trok zich terug in een van de vervallen kapellen in de buurt van de stad. Natuurlijk zijn er allerlei psychologische analyses van het vader-zoon conflict en de sterke moederband van Franciscus; het verbreken van de familiebanden, zoals Jezus dat lijkt te eisen van de rijke jongeling en zijn leerlingen.

Maar hij was de enige niet. Er blijkt een generatiekloof in Assisi. Een aantal rijke jongeren sloot zich bij hem aan. Dit groepje toog in 1210, niet per ongeluk met z'n twaalven, naar

Rome om eerbiedig goedkeuring te vragen aan de paus voor een leven in armoede. Een dergelijke een radicale afwending van bezit, kwam dus wel vaker voor, zoals onder andere bij Dominicus. Maar deze jongens verlangden ook geen institutionele organisatie of financiële ondersteuning; alleen een mondelinge goedkeuring van hun armoede. Tot verbazing van velen kreeg hij van paus Innocentius III deze goedkeuring. Er werd druk over gespeculeerd, waarom. Mogelijk is Innocentius III oprecht geraakt geweest door het pleidooi van de in de theologie ongeschoolde Franciscus voor eenvoud. Waarschijnlijk is het ook een slimme zet geweest om de beweging niet te vervreemden van de kerk, maar te omarmen en te binden. Wonderlijk was het wel, want rijk en arm besloten samen op te trekken, in de naam van God. Franciscus was met zijn beweging bedreigend voor de samenleving en de kerk. Er zat een anarchistisch element in, dan aan de anti institutionele hippiebeweging uit de jaren zestig. Iedere kerkvorst kon de kritiek van de jongeren voelen. Rijke ouders vreesden dus dat hun opgroeiende kinderen zouden weglopen. Het ongekende extremisme van Franciscus moet verstaan worden als een reactie op de overdaad en de weelde waarin de bovenlaag van de bevolking in de Italiaanse stadstaten leefde, terwijl een fors deel van de bevolking in armoede voort bestond. Het is qua radicaliteit bijna te vergelijken met Syriëgangsters vandaag, zij het dat het fanatieke van Franciscus juist in het geweldloze zat en de absolute weigering iets te bezitten. Hij nam de woorden van Christus over de vossen die holen hebben en de vogels des hemels nesten, maar de mensenzoon kan zijn hoofd nergens te ruste leggen (Lc. 9,58) volstrekt letterlijk. Andere belangrijke teksten over afstand van rijkdom en Godsvertrouwen zijn Matteüs 6, 25-34 (geen zorgen); Mat. 19, 16-22 (rijke jongeling) Matteüs 10, Lucas 9, Lucas 10 (uitzending van de 12 en van de 72). Hij wilde Jezus navolgen en zijn kruis op zich nemen (Matteüs 16,24)

4 Twee beelden van Christus

Er zijn in de loop van de kerkgeschiedenis steeds twee gestalten van Christus geweest: de ene is de Christus van de armen, gebaseerd op de man uit Nazareth die zonder aanzien des persoons, de mensen die hij ontmoette liefhad en pleitte voor het hebben van een schat in de hemel, in plaats van op aarde (Matteüs 6, 19-21). De andere gestalte van Christus, was de verheerlijkte, die zit aan de rechterhand van zijn hemelse Vader, die als een regerend vorst in pracht en praal werd voorgesteld. Dat is de Christus van de geloofsbelijdenis en van het boek Openbaring, bijv. Openbaring 1,5. De kerk van Rome legitimeert vanuit deze koninkrijksgedachte dat de kerk zich te presenteren had als een voorportaal van de hemel, zoals bijvoorbeeld in de Sint Pieter zichtbaar wordt.

Franciscus wilde zich heel bewust niet aansluiten bij een bestaande orde. Hij wilde geen Benedictijn (Benedictus, 7^e eeuw, hervorming Cluny, 10^e eeuw) of Cisterciënzer (hervorming Cîteaux, 12^e eeuw) worden. Dat was omdat deze ordes met hun *stabilitas loci*-gelofte gemakkelijk rijke kloosters deden ontstaan, waarin luiheid en weelde veel voorkwamen. Veel monniken namen het ervan en leefden in feite ten koste van de bevolking. Niet de armoedegelofte, maar de gehoorzaamheidsbelofte staat in de Regel van Benedictus van Nursia centraal. Wel hadden de monniken de taak zich om de armen te bekommeren, maar dat was soms niet meer dan ‘another donation of the church to the poor’, zoals William de Baskerville verzucht in *De naam van de roos*, als de vuilnis van het klooster in het dal wordt gekieperd. Iedere keer waren er in de middeleeuwen nieuwe kloosterhervormingen nodig en iedere keer ging het weer mis.

Tot de bedelorden (of *mendicant orders*) worden doorgaans naast Franciscanen (inclusief Clarissen) en Dominicanen, ook Karmelieten en bepaalde varianten van de Augustijnen gerekend. Broeders en zusters aangesloten bij deze ordes werden geacht noch individueel,

noch gezamenlijk bezittingen te hebben en dus ook geen klooster. Franciscus wilde simpelweg Christus navolgen (Op het fresco in de San Francesco staat hij met een kruis op de rug in dezelfde houding als Christus) en volgens hem had Jezus van Nazareth geen bezittingen. De Regel (Regula Bullata) van de Franciscanen, die in 1223 schriftelijk werd vastgelegd, was van meet af aan moeilijk te handhaven. Vandaag worden vaak minder strenge regels gehanteerd. Voor Franciscus was het een streven om tot de armsten van de armen te behoren. Armoede was voor Franciscus de toegang tot zuiverheid, het besef volkomen van God afhankelijk te zijn. Rijkdom leidde af van Godsvertrouwen en kon gemakkelijk aanleiding tot corruptie zijn, zoals hij in zijn tijd overal om zich heen kon zien. Voor Dominicus de Guzman was soberheid en armoede een communicatiemiddel, bedoeld om vertrouwen van gewone mensen te winnen. Voor Franciscus was armoede het doel in de zin van navolging van Christus in woord en daad.

5 Drie Franciscaanse orden

Het bizarre, ook voor de tijdgenoten, was dat de radicale keuzes van Franciscus, zelfs in het evangelie slechts voor enkelingen weggelegd, enorm aansloegen eerst onder jongeren in de Italiaanse stadstaten en al gauw in heel Europa. Het waren de hippies van hun tijd. (Het is ook niet toevallig dat er 'een hippiefilm', *Brother Sun and Sister Moon* met zang van Leonard Cohen, over Franciscus en Clara is gemaakt door Franco Zeffirelli in 1972.) De beweging groeide, zonder duidelijk geplande organisatie, razendsnel. Dat ging helemaal snel toen er drie ordes kwamen: de *eerste* voor hen die er helemaal voor gingen en radicaal voor armoede kozen, zoals Franciscus. De *tweede* voor vrouwen. Clara was de eerste vrouw die de weg van Franciscus wilde gaan. Maar voor een vrouw werd het in die tijd onmogelijk geacht om zonder bezit te leven en door bedelen aan de kost te komen. Dan lag seksueel misbruik en prostitutie voor de hand. Clara en de andere vrouwen werden dus verplicht de Regel van Benedictus aan te nemen en in een huis te gaan wonen. Zij mochten niet langs de deuren gaan bedelen. Maar verder mochten ook zij in uiterste soberheid als Franciscus leven. Daarnaast bleek al snel dat er ook honderden, al snel vele duizenden sympathisanten waren, die niet al hun bezittingen wilden opgeven, maar toch mee wilden doen. Dat werd de *derde* orde, de tertiariissen, die begon als 'Broeders en zusters penitenten', lekeboetelingen. Het was kardinaal Hugolius die ervoor zorgde dat deze orde goed in de kerk werd ingebed: leden moesten hun bezittingen bij testament aan de kerk vermaken, zweren mocht alleen bij God en de paus, wapens dragen was verboden. Leden van de derde orde waren gebonden aan het canoniek recht van de kerk. Deze lekenorde wordt tegenwoordige aangeduid als de Orde van Seculiere Franciscanen.

6 Armoede omarmd door de kerk

Franciscus is bijna op de brandstapel gekomen. Armoede verheerlijken was gevaarlijk. Het betekende voor de goede verstaander een regelrechte aanklacht tegen de kerk. Het kon anarchistische trekken krijgen. Er waren allerlei kleinere dergelijke protestbewegingen aan de Franciscanen vooraf gegaan. Meestal was het niet goed met hen afgelopen en waren ze veroordeeld en vervolgd. Zo zouden Dominicus en Franciscus in de kerk lijnrecht tegenover elkaar kunnen komen te staan. De één voor de orde en dogma, de ander als anarchist en radicale navolging van Christus in daden. Maar Franciscus onderwierp zich en vroeg nederig goedkeuring aan de paus en beloofde gehoorzaamheid. In 1218 hebben Franciscus en Dominicus elkaar ontmoet te Rome. Daar is een prachtige wandschildering van door Baccio Bacci te Fiesole. Dat moet een symbolisch geladen moment zijn geweest. Het bijzondere van de Franciscanen was dat ze én radicaal waren, én zich wilden en konden voegen in de kerkelijke organisatie. In hun ijver om de gunst van nieuwe leden te winnen waren ze elkaars rivalen. Ook keken ze bij elkaar de kunst af. De Franciscanen bootsten de organisatie van de

Dominicanen na en zochten na verloop van tijd ook contact met de universiteiten. Zowel Franciscanen als Dominicanen organiseerden hun orde in provincies. Franciscus zelf vond het bezit van boeken maar niets en preekte liever over voorbeelden uit de natuur. Hij gebruikte beeldend taalgebruik: preken, niet als de theologen, maar dicht bij de natuur, als Jezus in zijn gelijkenissen. Het preekconsent dat de minderbroeders, die dus meestal geen theologen waren, kregen van de paus, ging alleen over zaken van morele aard, niet over dogmatische zaken! Maar het verlangen naar kennis was op den duur ook onder de Franciscanen toch niet te keren. De Dominicanen leerden van de Franciscanen de radicaliteit van hun keuze voor armoede. Dominicanen hadden het intellect, de Franciscanen de passie arm te zijn. Samen vernieuwden ze de Europese spiritualiteit en hebben ze de middeleeuwse kerk in staat gesteld het contact met de armen niet te verliezen.

Zo'n tachtig jaar lang groeiden de Franciscanen razendsnel. Rond 1300 waren er al 1400 Franciscaanse 'huizen', mogelijk met twintig leden per 'huis', dus 28.000 leden. Het overgrote deel daarvan leefde in Italië of elders langs de Middellandse Zee en ook heel opmerkelijk, vooral in of bij steden, zelden op het platteland. Economisch gesproken parasiteerden ze op de stadsbevolking. Maar het was ook in de steden dat ze hun boodschap kwijt konden en nieuwe leden wonnen. Toch was het, ook voor Franciscanen, op den duur zo goed als onmogelijk om zonder bezittingen te leven. Binnen de beweging ontstonden spanningen. Er werd een compromis gevonden: Franciscanen of hun beschermers konden functioneel gebouwen bezitten of eenvoudige gebruiksvoorwerpen, zolang het maar niet was om zich te verrijken of van luxe te genieten. Het bedelen werd op den duur vervangen door toelagen, structurele giften en legaten. Maar nooit bezaten de Franciscanen grote kloosters of landerijen.

7 Enige bewonderaars van Franciscus

Beroemde Franciscanen uit de eerste tijd waren: Thomas van Celano, die het eerste heiligenleven over Franciscus schreef (een schriële kleine man met een slechte gezondheid), enkele jaren na zijn dood, Bonaventura, die twee *vitae* schreef over Franciscus, Duns Scotus (verwerking Aristoteles in filosofie; voorbereider nominalisme), en William of Ockham, de empirist (aandacht voor details, begint zijn onderzoek bij de ervaring veelheid van de dingen, zoals een detective, niet in het overgeleverde bijbels dogma of gegeven universalia; het eerste is nominalisme (universalia post rebus), het tweede realisme (universalia ante res). Dit is de richtingstrijd om de universalia in de middeleeuwen. Ockham is bekend door 'het scheermes van Ockham' (geen onnodige factoren in een verklaringsmodel) en prachtig verwerkt door Umberto Eco in William van Baskerville in: *De Naam van de Roos*, verfilmd in 1986.)

Het leven van Franciscus is aan onze directe waarneming onttrokken door een enorme legendevorming en rijke interpretaties in de kunst. Tegelijk is het heel aansprekend en zijn de thema's: vrede, natuur, soberheid en armoede ideaal nog altijd fascinerend en opnieuw actueel. Toen de Argentijnse Jezuïet Jorge Mario Bergoglio in 2013 tot paus werd verkozen nam hij tot ieders verrassing de naam Franciscus aan. De naam van de stichter van de Minderbroeders was nog nooit door een paus aangenomen. Deze paus koos dus voor de stijl van Franciscus. Hij stuit daardoor onvermijdelijk op het dilemma rijk-arm, zoals dat zich in de kerk heeft gemanifesteerd. Omgeven door marmer, kunst en rituelen, moet Franciscus zich in het Vaticaan, ver van de armen, soms wel een kat in een vreemd pakhuis voelen. Hij riep zeker weerstand op toen hij weigerde van de pauselijke appartementen gebruik te maken.

8 Hoofse liefde

Adrian House ziet een continuïteit in de hoofse liefde die door Franciscus mystiek wordt opgevat. Adel en rijken (majores) tegenover commune (minores). De radicale toewijding van Franciscus aan God is te duiden in een vergeestelijking van het middeleeuwse ridderideaal. Franciscus was geen theoloog en niet bijzonder belezen, maar wel ingevoerd in de hoofse liefde zoals de jongelui van de bovenlaag van de bevolking dat beleefde en zoals die worden beschrijven in de Arthurverhalen die teruggaan op Chrétien de Troyes, met elementen als de verfijning van de manieren aan het hof, de niet lichamelijke liefde en verering, zelfopoffering, graalqueeste en het zoeken naar een opdracht van God in het leven, zoals bescherming van kwetsbaren. De Mariaverering van de 12e eeuw is sterk ‘hoofs’ geladen. Net als bij Jezus is er een arme nederige Maria en een verheerlijkte Maria: de koningin van de hemel. In de hoofse ridderscultuur uit de tijd van de kruistochten past het om Maria niet zozeer te zien als het eenvoudige meisje uit Nazareth, maar als de koningin van de hemel waar de ridders hun leven voor wagen bij de verovering van het heilige land. Het gaat om queeste met een Godgewilde bestemming, denk aan de zoektocht naar de graal. Deze vindt Franciscus bij de allerarmsten en uitgestotenen: de leprozen. (Vergelijkbaar: Sint Joris en de draak.)

Zo’n queeste vind je ook bij Dante. De *Divina Commedia* is helemaal opgebouwd rondom de platonisch verhouding tussen Dante en Beatrice. Er is een uitbundige hagiografie over Franciscus. De belangrijkste bronnen zijn Bonaventura die twee heiligenlevens schreef en Tommaso van Celano. Maar ook Dante (ca. 1300) heeft in de *Divina Commedia* al een mooie beschrijving van Franciscus, natuurlijk in het Paradiso, namelijk Canto 11, 73-139. Interessant is dat Dante de beschrijving van Franciscus in de mond geeft van de door hem vereerde Dominicaan Thomas van Aquino (1225-1274), terwijl hij de beschrijving van Dominicus toevertrouwt door een Franciscaan, Bonaventura, laat doen. In Italiaanse kerken was het doorgaans gebruikelijk dat een Dominicaan werd gevraagd om op 4 oktober Franciscus te gedenken, terwijl voor Dominicus op diens naamdag een Franciscaanse broeder werd gevraagd.¹ Dante laat de hagiograaf van Franciscus, Bonaventura deze twee heiligen noemen: ‘de wielen van de strijddar waarop de kerk naar de victorie rijdt’. Franciscus wordt door Dante gezien, niet als een teruggetrokken, bescheiden, nederige figuur, maar als een strijdbaar man, die niet bang is om voor paus of sultan te spreken, eigenlijk dus meer de geloofsridder in de hoofse stijl.

9 Assisi en Franciscanen vandaag

Franciscus is al heel snel na zijn dood in 1228 door paus Gregorius IX heilig verklaard. Er werd een enorme kerk voor hem gebouwd, geschikt om vele pelgrims te ontvangen, op de uitloper van de Monte Subassio waar zijn lichaam is bijgezet. Wie vandaag in Assisi komt en de Franciscus van de armen zoekt, moet soms wel even slikken. De Santa Maria degli Angeli is een grote late renaissancekerk, gebouwd boven op de schamele kapel van Portiuncula, waar Franciscus ook is gestorven. Als je er voor het eerst bent, denk je even, waar is die kapel nu? Wat moeten we daarvan vinden? Franciscus zou zich waarschijnlijk omdraaien in zijn graf. Maar het is wel precies wat er, symbolisch gesproken, ook is gebeurd. De kerk heeft de beweging van Franciscus omarmd, de rijke Christusverbeelding heeft de Christus van de armen in zich opgenomen. Vandaag heeft het commerciële massatoerisme Assisi in zijn greep. Maar als je maar een paar kilometer de natuur inloopt ben je weer heel dicht bij Franciscus.

Tegenwoordig heeft de eerste orde van de Minderbroeders (verschillende varianten observanten en anderen) 1500 huizen in honderd provincies en ongeveer 16.000 leden;

¹ Dante Alighieri, *De goddelijke komedie*, II, Commentaar door Ike Cialona en Peter Verstegen, 427.

Conventuelen 290 huizen en 5.000 leden (vooral in Polen); Capucijners (gesticht in 1525, strengere observantie) 106 landen, 10.500 leden in 1700 gemeenschappen. De Arme Clarissen 20.000 zusters in 75 landen. Verschillende groepen bouwen voort op de derde orde (seculieren), gesticht door Franciscus zelf. De leden zijn dus actief bezig met de spiritualiteit van de Franciscanen zonder in een Franciscaans huis te gaan wonen.

10 Levensverhalen en beroemde legenden over Franciscus

Naar verluid was Franciscus een vrolijke rijke jongen die graag met zijn vrienden feestvierde en genoot van het leven. Tijdens een oorlog tussen de steden Assisi en Perugia werd Franciscus gevangen genomen opgesloten voor losgeld te Perugia. Een crisis volgde na zijn vrijlating. In een vervallen kapel van San Damiano, in de buurt van Assisi, hoort Franciscus Christus vanuit een kruisschildering spreken: 'Mijn huis is vervallen tot een ruïne. Ga, Franciscus en herstel mijn huis!' Hij steelt geld van zijn vader om te betalen voor het herstel en geeft diens bezittingen weg. Zijn vader sleept hem voor de bisschop. Het conflict loopt erop uit dat Franciscus al zijn kleren uittrekt en breekt met zijn vader. Op afbeeldingen bedekt de bisschop hem gauw met zijn mantel. Van de leprozen buiten Assisi had hij altijd een grote afkeer. Maar nu gaat hij ze brood brengen. Zo ontmoet hij Clara, die hetzelfde doet. Franciscus komt steeds verder van de gewone maatschappij af te staan en begint de armoede te praktiseren en te prediken. Een van de eersten die zich bij hem aansluit is zijn vriend Bernardo. Beroemd is de legende van de prediking van Franciscus voor de vogels (prachtig beeld Rivetorto), sommigen zeggen engelen. Dan wordt het wel tijd om te zorgen dat de kerk zich niet tegen deze beweging gaat keren. Franciscus loopt met elf andere broeders naar Rome om aan paus Innocentius III erkenning te vragen en aan hem gehoorzaamheid te beloven. De paus geeft hem zijn zegen. Het verhaal is dat de paus droomde dat de kerk van Lateranen scheef zakte, maar werd gesteund door een eenvoudige monnik in een bruine pij (fresco Giotto in San Francesco). De opvolger van Innocentius is Honorius III. Hij neemt het beleid over en staat Franciscus toe te prediken. Gregorius IX verklaart hem twee jaar na zijn dood al heilig. Dat overkwam ook Clara di Favarone, twee jaar na haar dood in 1253. Het liefdesverhaal van Clara en Franciscus heeft op velen reeds tijdens hun leven een diepe indruk gemaakt en vaak wordt vergeleken met dat van Héloïse en Abélard (12e eeuw). Het hoofselement is dat hun verering over en weer absolute kuisheid betekende en platonisch was. Clara was van adellijke komaf. Terwijl zij zelf in weelde opgroeide, heerste om haar heen te Assisi armoede en geweld en de familie moest zelfs vluchten. Haar bruidsschat gaf ze aan de armen, zij zocht de leprozen op en palmzondag 1212 verliet ze haar familie om te leven als Franciscus, die haar haar afknipte. Ook haar zusje sloot zich aan. Bisschop Guido besloot toen het kerkje van San Damiano buiten de muren van Assisi, aan de zusjes en hun vriendinnen ter beschikking te stellen. vanuit zijn paleis kon hij ze laten beschermen tegen kwaadwillenden. Van 1213 tot 1221 probeerden kruisridders via Egypte de Saracenen (Noord-Arabische moslims) te verjagen uit het Heilige Land. Franciscus voelde zich geroepen vrede te stichten door de Sultan van het Ajoebidenrijk te bekeren tot het christelijk geloof. Zomer 1219 voer Franciscus met elf, naar verluid door een kind aangewezen broeders, naar Akko (nu Noord-Israël) en vandaar naar de Nijldelta. Daar werd de Saraceense aanvoerder Al-Kamil in de stad Damiate in de oostelijke Nijldelta belegerd door de kruisridders onder leiding van de Engelse koning Jan zonder Land. De hele confrontatie was een ramp voor beide zijden: ziekten, vliegenplagen, bloedvergiftiging, overstromingen, eisten naast het geweld van de oorlog veel slachtoffers. Franciscus dacht vrede te kunnen stichten door aanvoerder Al-Kamil, die inmiddels de sultan was opgevolgd tot het christendom te kunnen bekeren. Hij voelde zich een schaap onder de wolven. Toen argumenten niet hielpen, stelde Franciscus een heuse vuurproef voor, vastgelegd door Giotto, waar de sultan wijselijk niet op inging. Eerder had hij in ruil voor het opheffen van het beleg vrije toegang tot de heilige plaatsen aangeboden.

Verder dan een wapenstilstand kwam het niet, maar de sultan vroeg Franciscus wel om voor hem te bidden naar verluidt of hem voor zijn dood de ware godsdienst zou worden geopenbaard. Februari 1220 namen de kruisridders met veel geweld Damiate in. Zomer 1220 was Franciscus weer in Akko. Moderne biografen stellen zich graag voor dat hij in tussentijd het heilige land bezocht, maar wij weten daar niets van. Waarschijnlijker is dat Franciscus een instorting beleefde. Zijn missie was mislukt. Koning Jan is later in de derde orde opgenomen en ligt in Assisi begraven.

Franciscus is de ‘uitvinder’ van de kerststal. Bij Terni ligt de plaats Greccio. Hier liet hij mensen van de streek zelf het kerstverhaal verbeelden, zodat ze het wonder van Christus’ geboorte beter zouden kunnen bevatten. Na zijn terugkeer uit het Midden Oosten was Franciscus lichamelijk verzwakt en ziekelijk. Maar geestelijk ongebroken, of moeten we zeggen extremistischer. Voor moderne mensen moeilijk te begrijpen is het ontvangen van de stigmata: de *unio mystica*, het éénworden met Christus, sommigen zeggen God, ook lichamelijk, (behandeld door de beroemde filosoof en psycholoog, William James, *Varieties of Religious Experiences*, 1902; beroemde afbeelding benedenkerk van Cimabue, San Francesco) Bonaventura schrijft: Twee jaar voor zijn sterven was [Franciscus] op een ochtend omstreeks het feest van de kruisverheffing op de flank van de berg La Verna diep in gebed verzonken. Opeens verscheen hem een seraffijn in de gestalte van een zeer schone, gekruisigde man, die zijn handen en voeten uitgestrekt hield alsof hij aan een kruis hing en die zeer duidelijk de trekken vertoonde van het gezicht van onze Heer Jezus Christus. Twee vleugels raakten elkaar boven het hoofd, met twee andere bedekte hij de rest van zijn lichaam tot aan de voeten, en de twee overige hield hij uitgestrekt alsof hij vloog. Toen de verschijning weer verdween, bleef er in Franciscus’ ziel een wonderlijke liefdesgloed achter, maar nog wonderbaarlijker was dat er in zijn lichaam duidelijk indrukken te zien waren van de kruiswonden van onze Heer Jezus Christus. (Bonaventura, *Het verhaal van de drie gezellen*, 69) Overigens wordt ook verteld dat Franciscus de wonden, die niet genazen, zorgvuldige verborgen hield.

Franciscus voelde zich als schepsel Gods verwant met de hele schepping, in het bijzonder de dieren. Zijn naamdag (4, eigenlijk 3 oktober werd in 1929 uitgeroepen tot Werelddierendag). God temde de wilde dieren voor Franciscus omdat hij zoveel van ze hield. Voorbeelden zijn de wolf van Gubbio, die mensen en vee aanviel. Maar die, nadat Franciscus met hem had gesproken en hem te eten gaf, zo mak was als een lammetje. Franciscus hield van de wormen, bracht luidruchtige kikkers tot zwijgen en liet een vis, die hem als maaltijd door een visser cadeau was gedaan weer zwemmen. Het dier zwom vrolijk naast de boot mee voordat hij een zegen van de heilige ontving. Er is het verhaal van de cicade (krekkel) die elke dag op de vinger van Franciscus ging zitten en een uur lang voor hem zong. Ook verdreef Franciscus demonen uit Arezzo en zo heeft iedere plaats in de buurt van Assisi wel een Franciscusmoment.

Franciscus had weerstand tegen organisatie. Hij weigerde prior van zijn eigen orde te worden. In 1215 werd te Rome het Vierde Lateraans Concilie gehouden. Franciscus was wel in Rome, maar had geen rang hoog genoeg om aan het concilie zelf deel te nemen. (Hier werd overigens ook besloten tot de vijfde kruistocht om de herovering van Jeruzalem en het uitroeien van de ketterij in Zuid-Frankrijk.) Ook werden maatregelen genomen tot kerkhervorming, echter geen nieuwe ordes zouden worden toegestaan. In 1216 stierf Innocentius III, een van de grote machts-pausen van de middeleeuwen, maar ook de beschermer van Franciscus. Anderen gingen in zijn spoor. Zo behoorden ook bisschop Guido van Assisi en kardinaal Hugolinus behoorden tot zijn beschermers.

Toen de dood hem naderde, werd de zieke en blinde Franciscus in het bisschoppelijk paleis van Assisi in bed gelegd. Maar hier wilde hij niet sterven. Hij stierf 45 jaar oud in het kerkje te Portiuncula. Op zijn lichaam werden de wonden van Christus gevonden.

Enige literatuur

Southern, R.W., *Western Society and the Church in the Middle Ages*, Harmondsworth 1970.

House, A., *Franciscus van Assisi*, vert. A.C. Swierenga, Bloemendaal 2002.

